

พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม

กัญชุลิกา เพชรแอน , จิตตราพัฒน์ อ่างทอง , พีรพล จำปาเต็ม และ พวงผกา ศรีอินทร์

สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

E-mail: ploy9064@gmail.com

บทคัดย่อ

พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมนั้นพึ่งพากันมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลแล้ว โดยการใช้หลักความจริงของพระพุทธเจ้า ในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อม ในสังคมยุคปัจจุบัน ปัญหาสภาพสิ่งแวดล้อมเป็นที่พูดถึงอย่างมาก ซึ่งมีสาเหตุมาจากแนวคิดกระแสนี้เป็นหลัก โดยที่มนุษย์อยากที่จะครอบครองธรรมชาติ พัฒนาอุตสาหกรรม และเทคโนโลยีด้านต่างๆ จึงทำให้ความต้องการของมนุษย์มีไม่จำกัด มนุษย์ในฐานะเป็นสัตว์ที่มีเหตุผล รู้จักใช้ปัญญาในการตัดสินใจกระทำ มนุษย์จึงต้องระมัดระวัง การกระทำของตนเอง โดยอาศัยหลักความจริงของพระพุทธเจ้าเข้ามาปลูกฝังจิตสำนึกให้คนในสังคมมีจิตสำนึกที่ดีต่อ สิ่งแวดล้อม กล่าวคือ “เมื่อความทุกข์เกิดขึ้น ปัญหาจึงมีแก่มนุษย์” ทำให้มนุษย์ตระหนักและมองเห็นปัญหาที่เกิดจากการ สูญเสีย และความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม มนุษย์จึงได้เห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อมและพยายามหาทางที่จะอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมไว้ อย่างไรก็ตาม ถึงเวลาแล้วที่มนุษย์จะได้ทบทวนทัศนคติของตนต่อธรรมชาติและชีวิต เพื่อหยุดยั้งการทำลาย ธรรมชาติก่อนที่จะสายเกินไป

ผลการศึกษาดตามวัตถุประสงค์

1) ผลการวิเคราะห์พบว่าปัญหาต่างๆ ของสิ่งแวดล้อม ส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจากน้ำมือมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็น การ ตัดไม้ทำลายป่า บุกรุกป่าทำไร่เลื่อนลอย ทิ้งขยะลงแม่น้ำลำคลอง เป็นต้น

2) จากการศึกษาจากพุทธประวัติพบว่า พระพุทธเจ้านั้นได้มีความใกล้ชิดกับธรรมชาติตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงวาระ สุดท้าย เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงเป็นพระราชกุมาร พระเจ้าสุทโธทนะพ่อของเจ้าชายสิทธัตถะทรงสร้างปราสาท 3 ถดู เพื่อให้ ลูกชายของตนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี แต่เจ้าชายสิทธัตถะทรงหันเหจากชีวิตในพระราชวังที่เปี่ยมไปด้วยความสุข ทรงมุ่ง แสวงหาสัจธรรมในสภาพแวดล้อมของธรรมชาติ เช่น ป่า ถ้ำ ภูเขา แม่น้ำ ลำธาร เป็นต้น และได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ ภายใต้อันโพธิ์ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา

คำสำคัญ: พระพุทธศาสนา สิ่งแวดล้อม , มนุษย์

Buddhism and the Environment

Kanchalika phetann, jittraphat Arngthong, Peerapon Jampatem and Puangpaka Sri-in
Social Studies Faculty of Humanities and Social Studies Nakhon Pathom Rajabhat University
E-mail : ploy9064@gmail.com

Abstract

Buddhism and the environment have been dependent on each other since the Buddhist time by applying the truth of the Lord Buddha in living with the environment. In today's society, the environmental problem is of great talk. This is mainly caused by this trend where mankind wants to possess nature Industrial development and various technologies. Therefore making human needs are unlimited. Man as a rational animal. Know how to use wisdom in decision-making. Human beings have to be careful of their actions by relying on the truth of the Lord Buddha to instill the consciousness of the people in society to have a good conscience for the environment. That is "When suffering arises so the problem is human." Make human beings aware and discern the problem of loss and environmental degradation. Human beings therefore see the importance of the environment and trying to find a way to conserve the environment. However, It is time for humans to rethink their view of nature and life to stop the destruction of nature before it's too late.

Objective results

1) The analysis results showed that various problems Of the environment most of them are caused by human beings. Be it deforestation Invading forest farming, sawing, floating Throwing garbage into rivers and canals.

2) From the study of the Buddha's history, it was found that the Buddha was very close to nature from the very beginning to the end. When the lord Buddha was still a royal child Lord Sutthothana, Prince Siddhartha's father, built a castle for 3 seasons to give their son a good life. But Prince Siddhartha turned away from the blessed life in the palace. He seeks the truth in the natural environment such as forests, caves, mountains, rivers and streams and enlightened the Sammasamphiya under the Bodhi tree on the bank of the Nerachaya River.

Keyword: Buddhism Environment human

1. บทนำ

ปัจจุบันประเทศไทยประสบกับปัญหาสิ่งแวดล้อมมากมายหลายด้านโดยแต่ละด้านนับวันยิ่งทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ไม่เพียงแต่ประเทศไทยเท่านั้นแต่ปัญหาสิ่งแวดล้อมยังเป็นปัญหาสำคัญระดับโลกด้วย ปัญหาต่างๆ จากสิ่งแวดล้อมไม่ว่าจะเป็นปัญหาจากภัยธรรมชาติหรือปัญหาจากน้ำมือมนุษย์ก็ตาม ล้วนเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการตัดไม้ทำลายป่า บุกรุกป่าทำไร่เลื่อนลอย ทั้งขยะลงแม่น้ำลำคลอง ปัญหามลพิษทางอากาศ ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมทั้งสิ้น ส่งผลให้ระบบนิเวศทางธรรมชาติขาดความสมดุล ประชากรสัตว์น้ำล้มตาย สัตว์ป่าไร้ที่อยู่อาศัย มนุษย์เสียสุขภาพจากปัญหามลพิษทางอากาศ ปัญหานี้จึงเป็นความรับผิดชอบร่วมกันของทุกคนในสังคมไม่ว่าแม้แต่พระสงฆ์และพระพุทธรูปศาสนาที่ต้องถือปัญหานี้เป็นสิ่งสำคัญ ในปัจจุบันแม้กระทั่งตามวัดวาอารามพระสงฆ์ก็มีส่วนช่วยในการปลูกและดูแลต้นไม้ โดยสอนให้ชุมชนรู้จักใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะศาสนามีส่วนช่วยในการปลูกจิตสำนึกให้กับคนในสังคมในด้านการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมให้มากที่สุด

วัตถุประสงค์ในการเขียนครั้งนี้ได้เลือกจากการศึกษาวิเคราะห์จากปัญหาสิ่งแวดล้อมและสภาพสังคมในปัจจุบันเพื่อการหาแนวทางใช้ชีวิตอย่างสงบสุขโดยไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อมหรือทำลายธรรมชาติระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม โดยมองจากความเป็นจริงที่ว่าสิ่งแวดล้อมเสื่อมถอยและเสียสมดุลเพราะมนุษย์เป็นผู้กระทำ โดยใช้หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่มีมาตั้งแต่ครั้งสมัยพุทธกาลอย่างหลักธรรมอริยสัจ 4 ประการ มามุ่งใช้ในการแก้ปัญหาที่เกิดจากความไม่รู้จักรู้จักพอ ความอยากได้อย่างมี ความโลภของมนุษย์ที่มีอย่างไม่จำกัดกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่อย่างจำกัด เพื่อหาแนวทางการแก้ไขปัญหา เพื่อให้มนุษย์และธรรมชาติสามารถอยู่ร่วมกันได้ พึ่งพาซึ่งกันและกัน สิ่งแวดล้อมสร้างวิถีชีวิตและมนุษย์ดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ซึ่งจะทำให้มนุษย์อยู่รอดธรรมชาติอยู่ได้ หลักธรรมดังกล่าวจึงมีส่วนช่วยให้มนุษย์เริ่มรู้จักแก้ไขที่ตัวปัญหาและเริ่มมองความเป็นจริงของสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันที่กำลังเสื่อมถอยลงมากขึ้นทุกวัน โดยปราศจากวิธีการรับมือที่เหมาะสม แก้เข้าถึงต้นเหตุของปัญหา นั่นคือแนวทางการดับทุกข์หรืออริยสัจ 4 นั่นเอง ทุกข์เพราะไม่ได้ในสิ่งที่ต้องการ หลักธรรมอริยสัจ 4 จึงเป็นหลักธรรมสำคัญที่มีส่วนช่วยให้มนุษย์และสิ่งแวดล้อมสามารถอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัยกันได้ได้อย่างสงบสุข จึงแสดงให้เห็นถึงความร่วมมือระหว่างคนและศาสนา ทำให้สังคมตระหนักรู้ว่าการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม ไม่ใช่หน้าที่ของบุคคลใดบุคคลหนึ่งในสังคม แต่เป็นความรับผิดชอบของทุกคนและทุกภาคส่วนในสังคม โดยอาศัยพระพุทธศาสนาเป็นสื่อกลางในการอบรมสั่งสอนให้ผู้คนในสังคมสืบต่อไป ดังนั้น มนุษย์ทุกคน

2. ความหมายและการความเป็นมาของพระพุทธศาสนา

“พระพุทธศาสนา” หมายถึง ศาสนาแห่งความรู้แจ้ง เป็นศาสนาที่มีพระรัตนตรัยเป็นสรณะอันสูงสุด อันได้แก่ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ โดยพระรัตนตรัยทั้ง ๓ นี้ย่อมมีคุณเกี่ยวพันเป็นอันเดียวกัน จะแยกออกจากกันไม่ได้ ซึ่งพระพุทธคือพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ธรรมก่อนแล้วสอนให้พระสงฆ์รู้พระธรรม พระธรรมคือหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า และพระสงฆ์ซึ่งเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าย่อมจำทรงไว้ ปฏิบัติและสั่งสอนสืบต่อพระศาสนา พระรัตนตรัยนี้เปรียบด้วยวัตถุพิเศษที่มีราคาอย่างสูง คือ แก้ว จึงเรียกพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ว่า รัตนะ คำว่า "รัตนะ" แปลว่าแก้ว,สิ่งมีค่าสูงยิ่ง,สิ่งประเสริฐ ซึ่งคำว่ารัตนะในที่นี้จะหมายถึง พระรัตนตรัย ซึ่งก็คือแก้ว ๓ ดวง ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาก็ือนับถือแก้ว ๓ ดวงนี้ว่ามีคุณย่อมจะเป็นที่พึ่งที่ระลึกแก่ตน (สนุกกุฎ, 2556: 3)

พุทธศาสนาถือกำเนิดในประเทศอินเดีย 2,500 ปี โดยมีศาสดาผู้ก่อตั้งศาสนาชื่อ สิทธัตถะโคตมะ เป็นพระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ และพระนางสิริมหามายา โดยเจ้าชายสิทธัตถะ ทรงประสูติ ณ สวนลุมพินีวัน เมื่อวันศุกร์ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะพระชนมายุได้ ๑๖ พรรษา พระราชบิดาได้โปรดให้สร้างปราสาท ๓ ฤดูให้กับเจ้าชายสิทธัตถะได้เสวยสุขสมบัติ เมื่อพระชนมายุ ๒๙ พรรษา พระองค์ทรงเบื่อหน่ายกับการใช้ชีวิตในพระราชวัง จึงได้หนีออกจากพระราชวัง ทำให้เจ้าชายสิทธัตถะได้เห็นเทวทูตทั้ง 4 อันได้แก่ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ซึ่งนี้เป็นสาเหตุหลักที่ทำให้พระองค์คิดอยากจะหาหนทางดับทุกข์ จึงได้เสด็จออกบรรพชา และได้บำเพ็ญทุกรกิริยา แต่ก็ไม่สามารถหาหนทางที่จะดับทุกข์ได้ จึงยกเลิกบำเพ็ญทุกรกิริยา จนเห็นธรรม 4 หมวดหรืออริยสัจ 4 แล้วพระองค์จึงตรัสรู้แล้วแสดงธรรมเทศนาแก่นักบวชแรกคือ “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ตลอดระยะเวลา 45 พรรษา ที่พระองค์ก็ได้แสดงธรรมให้กับสาวกของพระองค์และทรงปรินิพพานเมื่อวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 รวมพระชนม์ 80 พรรษา (แก้วมณี แก้ว ทองอำ, 2555: 4)

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาอเทวนิยม ปฏิเสธการมีอยู่ของพระเป็นเจ้าหรือพระผู้สร้าง และเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ ว่าทุกคนสามารถพัฒนาจิตใจ ไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ ด้วยความเพียรของตน กล่าวคือ พระพุทธศาสนา สอนให้มนุษย์บันดาลชีวิตของตนเอง ด้วยผลแห่งการกระทำของตน ตามกฎแห่งกรรม มิได้มาจากการอ้อนวอนขอจากพระเป็นเจ้า และสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นนอกกาย คือให้พึ่งตนเอง เพื่อพาตัวเองออกจากกองทุกข์ มีจุดมุ่งหมายคือการสอนให้มนุษย์หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงในโลกด้วยวิธีการสร้างปัญญา ในการอยู่กับความทุกข์อย่างรู้เท่าทันตามความเป็นจริง วัตถุประสงค์สูงสุดของศาสนาคือการหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงและวัฏจักรการเวียนว่ายตายเกิด เช่นเดียวกับที่พระศาสดาทรงหลุดพ้นได้ด้วยกำลังสติปัญญาและความเพียรของพระองค์เอง ในฐานะที่พระองค์ก็ทรงเป็นมนุษย์ มิใช่เทพเจ้าหรือทูตของพระเจ้าองค์ใด (สารุพวงหรือดิฉัตร, 2563: 4)

พระพุทธเจ้า อธิบายลักษณะของธรรมชาติว่ามีสามัญลักษณะประกอบด้วยรูปและนามความเป็นไปเหมือนกันในทุกๆสิ่งคือมีการเกิด ตั้งอยู่ ดำรงสภาพอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่งแล้วก็แปรเปลี่ยนสลายไปตามกาลเวลา เหมือนกับมนุษย์ที่วนเวียนอยู่ในวัฏจักร เกิด แก่ เจ็บ ตาย เช่นเดียวกับธรรมชาติ ทำให้มนุษย์กับธรรมชาติต้องอาศัยซึ่งกันและกันเพื่อการดำรงอยู่

ภาพที่ 1 พระโพธิสัตว์ทรงตรัสรู้ อริยสัจ 4

ที่มา: <https://thebuddhpictures.blogspot.com>

3. สิ่งแวดล้อม

สิ่งแวดล้อม (Environment) หมายถึง สิ่งต่างๆที่อยู่รอบตัวมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิตซึ่งจะมีผลต่อการดำรงชีวิต วัฒนนาการ ของร่างกาย พฤติกรรมและสังคมมนุษย์ตามหลัก วิชานิเวศวิทยาถือว่าสิ่งมีชีวิตทุกชนิดมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมถ้าอยู่ในสภาพปกติเรียกว่าภาวะที่เป็นสมดุลธรรมชาติแต่ถ้าสิ่งใดในระบบถูกทำให้เสื่อมลงจริงอื่นๆที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับสิ่งนั้นก็เสื่อมลงกลายเป็นสภาวะธรรมชาติที่เสียสมดุล

3.1 สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ เป็นสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างมากนอกจากนี้สิ่งแวดล้อมธรรมชาติเหล่านี้ยังเป็นอิทธิพลและเกี่ยวข้องกับซึ่งกันและกันด้วยดังที่ วิชัยเทียนน้อย (2542 : 42)

3.2 สิ่งแวดล้อมทางสังคม เป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นมาภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่กล่าวมาแล้ว เช่น ประชากรจัดเป็นสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติหรือสังคมก็ได้ ที่อยู่อาศัย วัฒนธรรม ฯลฯ

ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาที่สำคัญในโลกปัจจุบันซึ่งเป็นผลโดยตรงจากการกระทำของมนุษย์อันเนื่องมาจากความต้องการพื้นฐานและความต้องการความสะดวกสบายในด้านต่างๆ กระตุ้นให้มนุษย์พัฒนาความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และวิทยาการในการนำทรัพยากรธรรมชาติใช้อย่างสะดวกสบายและง่ายยิ่งขึ้น อีกทั้งมีการพัฒนากระบวนการผลิตทางด้านอุตสาหกรรมเพื่อผลิตสินค้าทั้งที่เป็นสินค้าประเภททุน (Capital Goods) และสินค้าบริโภค (Consumer Goods) ซึ่งกระบวนการผลิตนี้เองที่ก่อให้เกิดของเสียออกสิ่งแวดล้อม เช่น ปัญหาน้ำเสีย ปัญหาอากาศเป็นพิษ ปัญหาด้านเสียง และผลของการบริโภคทำให้เกิดของเสียกระจายสู่สิ่งแวดล้อมในรูปของขยะมูลฝอย น้ำเสีย อากาศเป็นพิษ ฯลฯ (สุพิชชา สระศรี,-: 5)

สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติล้วนมีบทบาทต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ดังนั้นเราจึงควรตระหนักถึงความสำคัญและมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาเพื่อให้ธรรมชาติคงอยู่กับประเทศชาติต่อไป

ภาพที่ 2 จิตอาสา ปลูกต้นไม้ ปลูกป่า เพื่อเฉลิมพระเกียรติฯ
ที่มา: <https://news.trueid.net/detail/KXyQ7nNWqV0X>

4. พระพุทธศาสนาและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

สิ่งแวดล้อม คือ สิ่งที่อยู่รอบๆ ตัวเรา ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ภูเขา ทะเล ดวงจันทร์ ฯลฯ และมนุษย์สร้างขึ้น เช่น ตึกอาคาร โทรศัพท รถยนต์ ฯลฯ ทั้งที่เป็นสิ่งมีชีวิต เช่น ต้นไม้ นก ปลา ฯลฯ และเป็นสิ่งไม่มีชีวิต เช่น ก้อนหิน ดิน ททราย ฯลฯ ทั้งที่เป็นรูปธรรม เช่น แก้วน้ำ เทียน รูป ฯลฯ และนามธรรม เช่น ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ศาสนา กฎหมาย ระบบเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง เป็นต้น

ประกอบกับพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เกิดจากปัญญาที่รู้แจ้งเห็นจริงในสรรพสิ่ง กล่าวคือ พระพุทธเจ้า ผู้ก่อตั้งพุทธศาสนาได้ตรัสรู้อริยสัจ 4 อันเป็นความจริงอันประเสริฐ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค การรู้หลักความจริงทั้ง 4 นี้ มีความหมายครอบคลุมถึงการรู้เรื่องโลกและจักรวาลตลอดทั้งกฎธรรมชาติของสรรพสิ่งที่เกิดขึ้นด้วยการอาศัยกัน เกี่ยวสัมพันธ์กันตลอด ไม่มีสิ่งใดที่จะอยู่ได้อย่างอิสระหรือเป็นใหญ่เฉพาะตน ทั้งสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม จึงกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนา มองสรรพสิ่งว่าเป็นอยู่หรือมีอยู่ด้วยการพึ่งพา นั่นคือ ทศณะของพุทธศาสนาที่มีสิ่งแวดล้อมเป็นเหตุปัจจัย (ประพันธ์ ศุภษร, 2558: 5) อีกทั้งพระพุทธเจ้าได้อธิบายลักษณะของธรรมชาติว่ามีลักษณะประกอบด้วยรูปและนามที่มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ในชั่วระยะเวลาหนึ่ง แปรเปลี่ยน และดับสลายไปตามเวลา และมนุษย์ก็วนเวียนอยู่ในวัฏสงสาร คือ เกิด แก่ เจ็บ และตายด้วยเหมือนกัน

ดังนั้นจากนิยามและความเป็นมาดังกล่าวจึงบ่งบอกได้ว่า พระพุทธศาสนาเองก็เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมด้วยเช่นกัน ซึ่งพระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมมีปัจจัยเอื้อต่อกันโดยมีมนุษย์เป็นตัวแปรสำคัญในการขับเคลื่อนความเปลี่ยนแปลงหรือวงล้อวัฏจักรแห่งธรรมชาติ ปรากฏให้เห็นผ่าน 2 ประเด็นหลัก ได้แก่

4.1 ทศณะของพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเน้นให้มนุษย์อยู่กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างพึ่งพา ไม่สนับสนุนการเอาชนะธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหรือเอาชนะโลกด้วยการทำลาย ทศณะของพุทธศาสนาที่มองสรรพสิ่งมีลักษณะ 2 อย่าง คือ มองลักษณะทางกายภาพ และมองลักษณะทางจิตภาพ การมองทางด้านกายภาพนั้น เป็นการมองลักษณะการเกิดขึ้นตั้งอยู่ของระบบจักรวาลที่มนุษย์ควรรู้เท่าทันและอยู่อาศัยเพื่อดำรงชีวิตและเผ่าพันธุ์ การมองทางด้านจิตภาพ เป็นการมองด้านใน คือ สภาพจิตใจของมนุษย์ที่จะต้องดำรงตนอย่างพอเหมาะพอดีกับธรรมชาติภายนอก ไม่ให้ความโลภ โกรธ หลง ครอบงำจนไปทำลายในด้านกายภาพหรือสิ่งแวดล้อม ลักษณะเช่นนี้ดำเนินไปอย่างสอดคล้องประสานกัน โดยมนุษย์ต้องเรียนรู้และมองเห็นความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งด้วยความรู้ที่เท่าทัน เพื่อไม่ให้จิตใจหวั่นไหวไปตามกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงจนก่อให้เกิดทุกข์อันเกิดจากการดิ้นรนเพื่อไม่ให้ตนเสื่อมสลายไป จนเป็นเหตุให้เบียดเบียนและทำลายคนอื่น (ประพันธ์ ศุภษร, 2558: 6)

กล่าวได้ว่าทุกสรรพสิ่งบนโลกล้วนต้องพึ่งพาอาศัยกันและกันเพื่อดำรงอยู่ หากไม่ทางตรงก็ทางอ้อม เมื่อมีจุดใดจุดหนึ่งเปลี่ยนแปลงก็มักส่งผลถึงภาพรวม เช่น ขยะหนึ่งชิ้นในแปลงดอกไม้ ขึ้นต่อๆ ไปก็อาจจะตามมา หรือหนึ่งมือเด็ดหักทำลายดอกไม้หนึ่งช่อ ความสวยงามน่าชื่นชมก็จนกลายเป็นภูมิทัศน์ที่ไม่น่ามองเสียอย่างนั้น แสดงให้เห็นถึงความไม่เที่ยง ไม่มีสิ่งใดยั่งยืนตลอดกาล หากแต่ถ้าสิ่งใดก็ตามยังคงดำรงอยู่เราก็ควรรักษาและดูแลทำนุบำรุงจนกว่าสิ่งนั้นจะสลายไปตามอายุขัยของมันไม่ดีกว่าหรือ นอกจากจะช่วยให้ลด ละกิเลส โดยเฉพาะความโลภได้แล้ว ยังส่งผลให้จิตภายในสงบเย็นยิ่งขึ้นอีกด้วย

4.2 คำสอนและปรีชาธรรม

ในพระพุทธศาสนามีการยกเอาความเป็นไปของชีวิตและธรรมชาติซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมมาอุปมาอุปไมยเป็นหลักคำสอน โดยจะขอยกตัวอย่างเช่น เมื่อครั้งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังบำเพ็ญทุกรกิริยา เน้นนานก็ยังไม่ตรัสรู้ จนกระทั่งได้ยินเสียงพิณ พระพุทธองค์ได้ทรงเปรียบเทียบขมิ้นมาปฏิบัติภาว่าว่าเป็นดังเสียงพิณ กล่าวคือ พืชที่ตั้งสายไว้ตั้งเกินไปถึงจะไม่ไพเราะ เช่นเดียวกับพิณที่ตั้งสายไว้หย่อนเกินไป แต่พิณที่ตั้งสายไว้พอดียอมให้ความไพเราะที่ดีและสมบูรณ์กว่า (เกร็ดความรู้, 2559: 1) โดยขมิ้นมาปฏิบัติภาหรือทางสายกลาง หมายถึง การไม่ยึดถือสุดทางทั้ง 2 ได้แก่ อัตตกลิณณานุโยค คือ การประกอบตนเองให้ลำบากเกินไป กามสุขัลลิกานุโยค คือ การพัวพันในกามในความสบาย (วิกิพีเดีย, 2561: 6)

นอกจากนี้ยังพุทธศาสนายังมีการนำสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะทางธรรมชาติมาใช้เป็นเครื่องมือเกลาความคิดในลักษณะที่เรียกว่า ปริศนาธรรม ยกตัวอย่างเช่น ปริศนาธรรม ดอกบัว 4 เหล่า เป็นต้น

ภาพที่ 3 จงเป็นบัวพ้นน้ำ

ที่มา: <https://steemit.com/thai/@bellapitchy/37jzwq>

5. พระพุทธศาสนาสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม

พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นเป็นเวลา 2,600 ปี เดิมทีนั้นพระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับการแสวงหาวิถีกำจัดทุกข์ของมนุษย์จึงไม่ได้เน้นโดยตรงเรื่องแนวปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อม เพราะปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหายุคใหม่ ซึ่งในสมัยพุทธกาลยังไม่มีปัญหาเหล่านี้

จากการศึกษาจากพุทธประวัติพบว่า พระพุทธเจ้านั้นได้มีความใกล้ชิดกับธรรมชาติตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงวาระสุดท้าย เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงเป็นพระราชกุมาร พระเจ้าสุทโธทนะพ่อของเจ้าชายสิทธัตถะทรงสร้างปราสาท 3 ถดู เพื่อให้ลูกชายของตนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี แต่เจ้าชายสิทธัตถะทรงหันเหจากชีวิตในพระราชวังที่เปี่ยมไปด้วยความสุข ทรงมุ่งแสวงหาสัจธรรมในสภาพแวดล้อมของธรรมชาติ เช่น ป่า ถ้ำ ภูเขา แม่น้ำ ลำธาร เป็นต้น และได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณภายใต้ต้นโพธิ์ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญจนา จะเห็นได้ว่า ความสงบของธรรมชาติเป็นปัจจัยประการหนึ่งที่น่าไปสู่การตรัสรู้ของพระองค์

พระพุทธองค์ทรงตระหนักในการรักษาสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ได้ทรงกำหนดพระวินัยสำหรับพระภิกษุและภิกษุณี เช่น บทบัญญัติที่ทรงห้ามทิ้งของสกปรกลงในแม่น้ำหรือที่สาธารณะ ห้ามพระภิกษุตัดต้นไม้ทำลายป่า ห้ามไม่ให้ภิกษุขับถ่ายหรือปัสสาวะลงในน้ำ หรือแม้แต่บ้วนน้ำลาย ซึ่งนับว่าข้อห้ามเหล่านี้เป็นการรักษาสภาพธรรมชาติสิ่งแวดล้อมให้มีความสมบูรณ์อยู่ตลอดเวลา

พระพุทธเจ้า อธิบายลักษณะของธรรมชาติว่ามีสามัญลักษณ์ประกอบด้วยรูปและนามความเป็นไปเหมือนกันในทุกๆสิ่งคือมีการเกิด ตั้งอยู่ ดำรงสภาพอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่งแล้วก็แปรเปลี่ยนสลายไปตามกาลเวลา เหมือนกับมนุษย์ที่เวียนอยู่ในวัฏจักร เกิด แก่ เจ็บ ตาย เช่นเดียวกับธรรมชาติ ทำให้มนุษย์กับธรรมชาติต้องอาศัยซึ่งกันและกันเพื่อการดำรงอยู่ พระพุทธเจ้าจึงเชื่อว่ามนุษย์มีปัญหาและด้วยปัญญาของมนุษย์นั้นมนุษย์จะสามารถตระหนักเองได้ ไม่ต้องมีใครมาชี้แนะหรือโน้มน้าวใจว่าจะอะไรคือสิ่งที่เขาควรเลือกให้กับตนเอง เพราะไม่มีมนุษย์ผู้มปัญญาคนใดไม่ต้องการให้ตนเองมีสุขภาพร่างกายที่ทรุดโทรม ฉะนั้น สรรพสิ่งทั้งที่เห็นได้และไม่สามารถเห็นได้บนโลกใบนี้อยู่ที่มนุษย์ต้องพึงระวังการกระทำของมนุษย์เอง เพื่อความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

6. สรุป

พระพุทธศาสนามีทำที่เป็นมิตรต่อธรรมชาติ ทุกสิ่งในธรรมชาติมีค่าในตัวเอง เมื่อมนุษย์มีจริยธรรมเช่นใดก็จะปฏิบัติต่อธรรมชาติเช่นนั้น และมนุษย์เองมีกายภาพซึ่งเป็นส่วนประกอบของธรรมชาติ มีธาตุดิน น้ำ ลมไฟ เป็นต้น ในกระบวนการธรรมชาติก็ดำเนินการไปตามเหตุผล ถ้าหากว่ามนุษย์ทำลายสสารและพลังงานทางธรรมชาติ หรือทำให้ธรรมชาติเป็นมลพิษเท่ากับเป็นการทำลายมวลมนุษยน์นั่นเอง เมื่อธรรมชาติร่อยหรอและเสื่อมโทรมหรือเป็นพิษ ในที่สุดแล้วเผ่าพันธุ์มนุษย์ก็จะสูญพันธุ์ไปได้เช่นกัน เพื่อการอยู่อย่างยั่งยืนต่อไปและจะเกิดขึ้นมาใหม่ในอนาคตจำเป็นต้องอนุรักษ์และทดแทนธรรมชาติที่สูญเสียไป

ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาที่สำคัญในโลกปัจจุบันซึ่งเป็นผลโดยตรงจากการกระทำของมนุษย์อันเนื่องมาจากความต้องการพื้นฐานและความต้องการความสะดวกสบายในด้านต่างๆ แต่ถ้ามนุษย์ยังมีความโลภในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอาจจะทำให้มนุษย์จะต้องสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ไป ดังนั้น มนุษย์เราต้องรู้จักรักษาสีสิ่งแวดล้อมให้อยู่กับเราไปจนชั่ววันรันด ดังที่พระพุทธเจ้าเชื่อมั่นในตัวของมนุษย์ว่า มนุษย์เป็นผู้มีปัญญา ไม่ต้องให้ใครมาชี้แนะหรือโน้มน้าวใจ มนุษย์ก็สามารถระงับการกระทำของตนเองได้ เพื่อที่จะได้มีทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมบูรณ์สืบต่อไป

7. เอกสารอ้างอิง

เกร็ดความรู้. (ไม่ปรากฏปีที่เผยแพร่). **มัชฌิมาปฏิปทา คืออะไร**. ค้นเมื่อ 8 เมษายน 2564 จาก <https://www.xn--12cg1cxhd0a2gzc1c5d5a.net/%e0%b8%a1%e0%b8%b1%e0%b8%8a%e0%b8%8c%e0%b8%b4%e0%b8%a1%e0%b8%b2%e0%b8%9b%e0%b8%8f%e0%b8%b4%e0%b8%9b%e0%b8%97%e0%b8%b2/>

แก้วมณี แก้ว ทองอ้อ.(2555). **พุทธประวัติโดยย่อ**. ค้นเมื่อ 16 เมษายน 2564 จาก <https://www.gotoknow.org/posts/398811.gsappid>

ประพันธ์ ศุภสร.(2558). **หลักพุทธธรรมเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**. ค้นเมื่อ 8 เมษายน 2564 จาก <http://gin.mcu.ac.th/wp-content/uploads/2015/01/%E0%B8%9E.pdf>

ประเวศ อินทองปาน, **พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม**, พิมพ์ครั้งที่ 3, สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2562

ปัญจพร วาจิตตล.(2557). **ปัญหามลภาวะสิ่งแวดล้อม**. ค้นเมื่อ 8 เมษายน 2564 จาก <https://sites.google.com/site/panchapondbthkhwam/bthkhwam-reuxng-payha-mlphawa-sing-waedlxm>

วิกิพีเดีย.(2561). **มัชฌิมาปฏิปทา**. ค้นเมื่อ 8 เมษายน 2564 จาก <https://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B8%A1%E0%B8%B1%E0%B8%8A%E0%B8%8C%E0%B8%B4%E0%B8%A1%E0%B8%B2%E0%B8%9B%E0%B8%8F%E0%B8%B4%E0%B8%9B%E0%B8%97%E0%B8%B2>

สาธิตพงษ์หริต.(2563). **พระพุทธศาสนา**. ค้นเมื่อ 8 เมษายน 2564 จาก <https://wreathdigital.com/ดูบทความ-31534-พระพุทธศาสนา.html>

สิทธิพล เวียงธรรม.(2562). **การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมวิถีพุทธ**. ค้นเมื่อ 8 เมษายน 2564 จาก <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jg-mcukk/article/download/219305/159116/>